

Vad vi kan göra för varandra

På en av mina resor i landet kom jag till en medelstor stad, en industriort som växt upp kring en av våra stora exportprodukter. Man hade upplevt vikande konjunkturer och en snabb s k strukturomvandling. Samhället hade gått in med arbetsmarknadsåtgärder och lokaliseringpolitik och lindrat svårigheterna. Det hade varit besvärligt. Nu hade tiderna förbättrats. Efterfrågan på industrins produkter steg. Det fanns relativt gott om sysselsättning. Men många kvinnor hade svårt att få ett arbete utanför hemmet. Nu väntade man emellertid på utlokaliseringen av ett statligt verk. Förväntningarna om en ökad kvinnlig sysselsättning hade redan börjat sätta spår hos arbetsförmedlingen i form av fler arbetssökande.

Staden var tillräckligt stor för att erbjuda en hygglig service åt människorna. Men man slapp kämpa med storstadens växtvärk och dess hetsiga rytm. Det var trots de dagliga problemen ett hyggligt samhälle att leva i. Ett hörn av Sverige, några tiotusental människor med långt bättre levnadsvillkor än de flesta i jordens stora människohav.

Jag talade vid ett möte med ortens pensionärer. Alla var födda före storstrejken, då det varken fanns rösträtt eller folkpension. Flera av dem hade gått i hungerdemonstrationerna vid första världskrigets slut. Männerna hade varit industriarbetare, kommit ut i arbetslivet långt innan arbetarskydd, semesterlagstiftning, arbetsmarknadspolitik. Kvinnorna hade fostrat barn, burit ved och vatten, skött en stor familj i ett rum och kök i 20- och 30-talets Sverige — långt före barnbidragen, den sociala bostadspolitiken, den moderna skolan.

De var alla märkta av slitet. Men nu satt de där i sina fina

hattar och mörka kostymer. Tillsammans representerade de en förkrossande social erfarenhet. Dessa människor hade tillsammans med andra, som fötts till lika usla villkor, erövrat allt det som den unga generationen betraktar som självklart och omistligt: de demokratiska fri- och rättigheterna, det sociala trygghetssystemet, rätten till utbildning. Här satt de verkliga kulturbärarna, de som skapat det som är värdefullt och unikt i det svenska samhället. Men det är inte ett färdigt samhälle.

Lite vid sidan av besöksprogrammet bad jag att få se på det nya långtidsvårdssjukhuset. Det låg på en höjd med en nästan outhärdligt vacker utsikt. Där fanns simbassäng med en bekväm kafeteria alldeles intill. Lokalerna var skinande blanka, den tekniska utrustningen fulländad.

Men jag såg få människor. Man förklarade då för mig att patienterna hade fått gå och lägga sig. Man hade brist på personal. Därför var de tvungna att gå tidigt till sängs.

En tid senare träffade jag en svensk forskare inom medicinen. Han hade just återvänt från en resa till Paris där han hade tittat på sjukhus. De franska sjukhusen är i många fall hårt nedslitna. Den tekniska utrustningen i allmänhet långt enklare än den vi är vana vid. Han hade på en promenad passerat ett sjukhus. Det var gammalt, ner slitet, med enkel teknisk utrustning och inte påfallande hygieniskt. Dit kom en gammal dam i ambulans. Två sjukvårdare bar henne på en bår. Efter gick en tredje med en bur som innehöll den gamla damens papegoja.

”Ett så pass dåligt sjukhus hade vållat skandal i Sverige”, sade medicinaren. Men scenen med papegojan hade också varit otänkbar på ett svenskt sjukhus. Det är nog en typ av mänsklighet som vi saknar.

Författarinnan Tora Dahl berättar i sin bok ”När jag var sjuk” om sina upplevelser på några moderna svenska sjukhus. Vi har en modern medicinsk teknologi som förmår utföra otroligt komplicerade ingrepp. Men i all vår tekniska och medicinska fulländning står vi handfallna inför de enkla vardagliga kraven från människor; patienterna får inte vistas uppe; Tora Dahl kan inte få sin mat serverad på rummet trots att varje rörelse är en plåga för henne. Ty personalen räcker inte till.

Jag vill inte angripa den medicinska teknologin. När ett olycksfall inträffar, när sjukdomen är akut, då är vi tacksamma för att apparaterna, mätinstrumenten, intensivvårdsavdelningarna finns där. Jag vill heller inte angripa de människor som arbetar i sjukvården. De har en stor arbetsbörda. Förr hade sjukvården färre patienter. De sjuka fick betala själva. Många hade inte råd. Vi har ökat resurserna och gjort sjukvården tillgänglig för alla. Därmed har efterfrågan på vård ökat på ett drastiskt sätt.

Förr var den offentliga sektorn i stor utsträckning ett låglöneområde. Lönerna har gradvis ökat. Därmed har det också blivit dyrare att hålla personal i sjukvården.

Det ställer stora krav på vår solidaritet, dvs på att vi avstår en tillräcklig stor del av vår privata konsumtion för att ge sjukvården resurser.

När vi kritiserar sjukvården för att där inte ges tillräcklig omsorg riktar sig den kritiken ytterst mot oss själva. Vi har inte gjort tillräckligt för varandra.

Det är en tillfällighet att mina exempel är hämtade från sjukvårdens område. Men exemplen från sjukvården skildrar ett grundläggande problem i vårt samhälle.

Sverige är ett rationellt och effektivt samhälle med en hög materiell standard. Under en lång tid av snabb ekonomisk tillväxt och brist på framför allt arbetskraft har vi byggt rationella fabriker, rationella skolor, rationella sjukhus. Bostäderna är nybyggda. Trafiken leds fram på moderna vägar och betongviadukter. Med hjälp av datamaskiner bedrivs privat och offentlig verksamhet på ett snabbt och effektivt sätt. Det mesta är blankt och välstädat. Och personalsnålt.

Men det är också ett samhälle som är hårt på många sätt. Där finns en oro för att effektiviteten skall bli ett självändamål, att människan skall bli underordnad maskinen, tekniken och byråkratin.

Patienterna på långtidsvårdssjukhuset kunde alltså inte vistas uppe därför att personalen var för fåtalig.

Gamla människor har en trygg pension, en hygglig levnadsstandard. Men de har det ändå besvärligt i vårt rationella sam-

hülle. De har svårt att röra sig i trafiken. Kontakterna mellan generationerna tvinar bort. Lika väl som ekonomisk trygghet behöver gamla människor kontakt med andra, någon som kommer hem till dem, som hjälper dem tillrätta så att de kan bo kvar, färdtjänst så att de ibland kan komma ut.

Mellan 1964 och 1974 byggde vi omkring 1 miljon bostäder i Sverige. Omkring 3 000 000 människor har flyttat in i modernare större bostäder. Det rådde bostadsbrist. Det var en tvingande nödvändighet att snabbt få upp husen. Det glömmes ofta bort när man idag kritiserar de nya bostadsmiljöerna. Trots den väldiga satsningen på bostadspolitiken finns problem. Många av de nya bostadsområdena är bristfälliga, framför allt för barnen. De saknar kontakter med vuxna, möjligheter till lek och annan verksamhet.

Jag skall här inte ta upp diskussionen om kvinnorna och förvärvsarbetet. Det räcker med att konstatera att allt fler kvinnor söker sig ut på arbetsmarknaden. Och skall barnen då få stöd och stimulans i sin utveckling så måste daghem, fritidshus, förskolor, ungdoms- och föreningsverksamhet ta på sig en stor del av den uppgiften. Skall vi skapa ett barnvänligare samhälle så måste vi vara beredda att göra något för varandra. Men det råder brist på personal.

Vi bygger nu i snabb takt ut daghemmen. De är nya och välutrustade. Men blir det alltför många barn på ett daghem i förhållande till personal så går det inte att få barnen i en konstruktiv, utvecklande verksamhet. Och vi vet att de första åren i en människas liv präglar hela livet. Det våra barn nu upplever kommer kanske att vara avgörande för vilka värderingar som skall präglade framtidens samhälle.

Jag kunde också ta exempel från polisens, skolans, socialvårdens, arbetsmarknadspolitikens område. Gemensamt är att vi mitt i allt det moderna och effektiva ibland saknar en mänsklig dimension. Och om de mänskliga kontakterna, omsorgen om varandra, utarmas då förlorar industrisamhället sin själ. Den materiella välfärden blir ett skal utan innehåll.

Bristerna i vårt samhälle är sålunda framför allt av social natur. Skall vi vidga välfärden måste vi se till människornas be-

an
ret
m-
bo

ler
ia-
de
fta
en
ga
ir-
ch

ir-
or
öd
ir-
lel
så
å-

il-
r-
k-
en
n-
ll

l-
vi
ig
m
n

al
e-

hov av omtanke och kontakt med varandra.

Att göra vårt tekniskt utvecklade och rationella samhälle mjukare, att ge vård, utbildning, bättre omsorg om gamla och barn, att ge kulturen större möjligheter betyder också att skapa fler arbetstillfällen. En fortsatt utbyggnad av den offentliga sektorn ger inte bara en högre livskvalitet och en ökad välfärd. Det är också det sätt på vilket vi kan tillgodose de växande anspråken på arbete i vårt samhälle. Och här möter vi en annan huvudfråga i samhället — sysselsättningen. Det hänger i sin tur samman med djupgående förändringar av vår ekonomi.

Vi har i vårt land en högre andel av befolkningen i arbete än i kanske något annat jämförbart land. Den fulla sysselsättningen är en av de mest grundläggande orsakerna till våra ekonomiska och sociala framsteg. Vi vet att full sysselsättning, arbete åt alla, medför en betydande inkomstjämnning. Men arbete betyder mer än så. Det betyder också att få vara med i mänsklig gemenskap.

Vi har länge vant oss vid att varuproduktionen, alltså industrin, står för de nya arbetstillfällena. Men nu är vi inne i ett delvis nytt läge. Den varuproducerande industrin, vare sig den är privat eller samhällsägdd, har nått en sådan grad av produktivitetssökning att produktionen ökar med fem, sex, sju procent om året utan att för den skull fler människor behöver engageras för att åstadkomma denna ökade produktion. Detta är en tendens som vi kan se i så gott som alla utvecklade industriländer. Den berör både arbetare och tjänstemän ute i varuproduktionen.

En del har tecknat en dyster framtid med ett drag av obehaglighet över sig. Industrisysselsättningen stagnerar eller rentav minskar. Kraven på dem som arbetar där drivs upp. Endast en del av befolkningen kommer att få arbete, och det blir den del av befolkningen som förmår fylla de allt högre krav som arbetslivet ställer. Produktionen är emellertid så effektiv att den förmår försörja också den övriga befolkningen, huvudsakligen genom inkomstöverföringar, tex i form av en sk garanterad minimiinkomst.

Även i ett sådant samhälle kommer det naturligtvis att fin-

nas en tjänsteproduktion. Men det blir en privat tjänsteproduktion som fungerar på den fria marknadens villkor. Kommersialismen får ett större spelrum. Den som har råd kan skaffa en hemsamarit, köpa färdtjänster, få del av kulturen, låta barnen gå till förskola och fritidshem. Marknadskrafterna styr med järnhård hand.

Hur kommer det att bli? Det avgörs av det sätt på vilket vi organiserar samhället. Det är en fråga om politiska värderingar.

De politiska värderingarnas betydelse återkommer på många områden i den nödvändiga omdaning av industrisamhället som förestår. Man skall inte underskatta svårigheterna. I ett läge där det mänskliga vetandet splittrats upp, där tillvaron delats upp i en skarp gräns mellan arbete och fritid, och arbetet i sin tur plockats sönder i olika funktioner där människan blir en liten kugge i ett stort system, löper vi risken att förlora överblicken, tappa bort de sociala, mänskliga målen. Och idag frodas många irrläror.

En irrlära är tron, att lösningen på sjuttioalets problem skulle ligga i att återskapa de samhällen som existerade före industrialismen, före det rationella tänkandets och förnuftets genombrott. I det tjugoförsta århundradet skulle på nytt medeltidens mörker sänka sig över landsbygden och över människornas sinnen. Gunnar Sträng har med det självupplevdas hela auktoritet sagt så här: "Det gamla agrarsamhället var sannerligen ingen idyll. Trots att solen sken och träden grönskade, hästen gnäggade och korna råmade som nu, så svalt folk i sina tbc-inpyrda kåkar. Hårt slit i arbetet ibland under alla årets dagar, gjorde män och kvinnor förbrukade i 50-årsåldern. Som den sista stationen på livets på glädjeämnen fattiga och slitsamma väg stod barnens barmhärtighet eller socknens fattigstuga. Det var valmöjligheterna i väntan på befrielsen från livets möda — det var den sanna bilden av Sverige och dess folk före industrialismens genombrott. Att ett tunt skikt av överklass syntes mer, gav sin prägel i litteratur och offentliga framträdanden, förändrade inte den grå och anonyma massans trista belägenhet. Det var i korthet den sanningsenliga bilden av samhället som det såg ut för endast tre à fyra decennier sedan.

För var och en som från sin barndom har dessa minnen på ögats näthinna är problemställningen klar. Det kan aldrig bli fråga om en väg tillbaka”.

Det är således inte med en dröm om det förflutna som tron på framtiden ska återskapas. Det vi bör satsa på är ett samhälle där en hög teknisk och ekonomisk utvecklingsnivå förenas med en lika väl utvecklad social ansvarskänsla, inlevelse i andra människors villkor, överblick över sammanhangen.

En annan irrlära är de grumliga elittankar som driver olika revolutionära sekter. I ett land som Sverige är denna extremism farlig endast i den meningen att den kan stimulera de reaktionära, ge dem vapen i händerna och driva fram en orimlig polarisering av kulturdebatten. Det är få som har så litet att bidra med till den sociala förnyelsen som den revolutionära sekten. Politiskt är sekternas funktion reaktionär.

Betydligt farligare är den äkta reaktionen. Denna tredje irrlära går ut på att söka hänvisa människan till sig själv.

Konservativa politiker drömmer om att slå sönder solidaritetstanken. Solidaritetstanken är farlig för den som har privilegier att försvara. Den har en politisk sprängkraft som riktar sig mot den ekonomiska makten. Den som vill slå sönder solidariteten behärskas inte nödvändigtvis av en ond vilja. Det sker säkert utifrån en ärlig övertygelse om egoismens välsignelse.

I slutet av 60-talet började en högervind svepa genom världen. På en rad håll kom regimer till makten som nu skulle tillämpa konservatismens och den nya individualismens tankegångar. Resultatet har blivit ökade sociala motsättningar, skarp konfrontation, reträtter. En extremt egoistisk förkunnelse har vunnit kortsiktiga framgångar i våra grannländer. Rörelser av detta slag brukar försvinna. Men det är icke nog att de blomstrar ett tag. Risken är alltid att de bringar värre ting i sin efterföljd. Det har varit fråga om en folkförförelse av värsta slag.

Människor känner sig hotade av krig och kriser, multinationella företag, strukturförändringar och teknisk utveckling. Då stiger det fram personer och hävdar att de skall befria människorna från hoten om man bara avskaffar skatten.

I själva verket utgör skatten en av de skyddsmekanismer som

vi människor byggt upp för att skapa ett mått av trygghet. Det är bl a genom skatter vi solidariskt kan ta på oss ansvaret för de gamla, de sjuka, de handikappade, ungdomens utbildning osv.

När konservatismens idéer konfronterats med verkligheten har de kraschlandat. Det är obestriddligen så att konservativt styrda länder mera drabbats av sociala strider och konfrontationer, av klyftor och motsättningar mellan människor än de länder där man sökt föra en konstruktiv välfärdspolitik med trygghet och utjämning som mål. Risker är den att man i konservativa länder skyller motsättningarna och misslyckandena på de fattiga, de eftersatta, och så leder högerpolitiken till konfrontationspolitik.

Ett lands välstånd kan inte bara mätas i siffermässig tillväxt. För att välståndet skall få ett levande innehåll för människorna och därigenom bli stabilt och varaktigt måste produktionsresultatet först och främst nyttjas för att bygga en välfärd för hela folket. Annars sviktar hela samhällsutvecklingen vid första svårare påfrestning.

Industrisamhällena har nu nått fram till en punkt där dess problem ställs på sin plats. Lysande framgångsrika har de varit, i materiell mening. Sedan början på 50-talet har Sverige fördubblat sin produktion. Under dessa år har man således lyckats uppnå en ökning av produktionen som motsvarar vad alla tidigare generationer lyckats arbeta samman.

Ändå står krisfenomenet i centrum för debatten. Det är framför allt den internationella utvecklingen som ger bakgrunden: man har insett vidden av de globala resurs- och miljöproblemen, av klyftan mellan fattiga och relativt välbärgade nationer, av koncentrationen av ekonomisk och politisk makt till superstater och multinationella koncerner. Hela denna utveckling upplever människan som ett hot.

Men oron finns även när det gäller industriländernas egen inre utveckling. Vi upplever i en rad avseenden något av den lyckliga och till synes problemfria expansionens baksmälla. Man har nått en kraftigt förbättrad materiell standard, ett mått av social trygghet, masskonsumtion. Hela den kommersiella apparaten inriktas på att visa att lyckan står att finna i ständigt ökad förbrukning. Det skärper helt naturligt kraven och önskemålen.

Men man har knappast informerats om priset i form av miljöförstöring, inflation, människors förslitning och utslagning, våldsamma strukturförändringar i teknikens och den ekonomiska maktkoncentrationens spår. Det skapar hos många en känsla av besvikelse och oro, som man försöker vända mot samhället och de politiska organen, trots att det står klart att dessa drag i samhällsutvecklingen i huvudsak bestäms utanför de politiska församlingarna. Det har ju tvärtom varit så att samhället fått träda in och lindra eller motverka marknadskrafternas och den ekonomiska koncentrationens mest orimliga följder.

Men det är inte främst tillväxten som är fienden. Felet är dess orimliga fördelning inom och mellan nationerna och dess bristande sociala innehåll. De rika länderna kan inte, sedan man skamlöst exploaterat jordens resurser, gå ut och säga till de fattiga: nu måste vi alla hejda oss, annars blir det katastrof. För folk som under århundraden förtryckts och nu äntligen ser chansen till social rättvisa och mänsklig värdighet är det naturligt att — som en algerier nyligen — säga: "Les beaux jours sont devant nous" — de vackra dagarna ligger framför oss.

Problemet ligger i att finna vägar till en förnuftig global hållning med våra resurser och en rimlig fördelning av rikedomarna. Det finns ingen anledning att tro att våra naturresurser inte skulle räcka för att täcka behoven för en vidgad världsbefolkning för åtskillig tid framöver. Det finns däremot anledning att tro att mänskligheten går mot sociala och politiska konflikter långt snabbare än resurserna tar slut och miljön förstörs. Man skall inte skylla på gränser för resurserna när det i själva verket är i den politiska och sociala organisationen som bristerna och gränserna framför allt står att finna. Det är för övrigt redan en framgång för tanken på en ny utjämning när slit och släng-epokens profeter på senare tid rätt stillsamt tågat ut från scenen. Det speglar en växande insikt att ekonomins uppgift inte är att prångla ut undermåliga eller onödiga konsumtionsvaror utan att tillgodose mänsklighetens sociala behov.

Det är heller inte demokratin eller välfärdspolitiken som är fienden. Felet är att demokratins verkningsskrets ännu är alltför begränsad och att välfärdspolitiken inte nått ut tillräckligt långt

och förmått spränga sina traditionella gränser till att omfatta även förhållandena i produktionslivet.

De flesta inlägg i denna bok berör i något avseende dessa industrisamhällets problem: nödvändigheten att värna och vitalisera demokratin, arbetslivets förnyelse, en social utjämning, ett vidgat välfärdsbegrepp, en förändring av maktförhållandena i det ekonomiska livet.

Ty någonstans måste man gripa tag i verkligheten för att söka förändra den. Vår politik handlar om konkreta och näraliggande frågor: sysselsättning, ökad välfärd genom en utbyggd offentlig sektor, demokrati på arbetsplatserna och i det ekonomiska livet. Det handlar om jämställdhet för människor, omsorg om de gamla och om barnen, matpriser och "50-kort". Det är viktiga ting. Arbetet med dem speglar reformismens vardagsslit.

Någon har uppmanat människorna att "mera tänka på vad du kan göra för dig själv". Vårt svar måste vara: tänk inte bara på vad du kan göra för dig själv, tänk också på vad vi människor kan göra för varandra.